

9. Про внесення змін і доповнень в Цивільний кодекс Української РСР: Указ Президії Верховної Ради УРСР № 278-ІІ від 20 травня 1985 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1985. — № 23.
10. Бопдар В. Я. Договір пайму житла: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2001.
11. Прокопченко И. П. Жилищное и жилищно-строительное законодательство: Справ. пособие. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Стройиздат, 1986.
12. Чигир В. Ф. Жилищное право. — 2-е изд., испр. и доп. — Минск: Вышейш. шк., 1986.
13. Житлове право України: Навч. посіб. / За ред. В. С. Гопачука, Ю. О. Заїки. — К.: Істипа, 2003.
14. Жилищные права и обязанности советских граждан (по законодательству Союза ССР и Украинской ССР): Юрид. справ. / В. П. Цемко, П. А. Чеберяк, И. П. Кучеренко и др.; Отв. ред. В. П. Цемко. — К.: Наук. думка, 1988.
15. Маслов В. Ф. Право на жилище. — Х.: Вища шк., 1986.
16. Бопдар В. Я. Види договорів пайму жилих приміщень // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України: Тези доп. і наук. повідомл. наук.-практ. конф. / ІДП ПАПУ. — К., 2001.
17. Іванчук М. В. Право на службове житлове приміщення: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — Х., 1982.
18. Гражданский кодекс Российской Федерации. Ч. 2. Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель. — М., 1996.
19. Соболев О. В., Мічурін С. О., Сліпченко С. О. Житлове право України. — Х.: Еспада, 2001.
20. Красавчиков О. А. Понятие права на жилище // Основы жилищного законодательства. — Свердловск, 1981.
21. Гуляк Я. В. Договір пайму (орепди) житла за цивільним законодавством України: Дис... канд. юрид. наук. — О., 2005.
22. Зобов'язальне право: теорія і практика / За ред. О. В. Дзери. — К.: Юрішком Інтер, 1998.
23. Цивільне право України: Підручник / С. О. Харитонов, П. О. Саніахметова. — К.: Істина, 2003.
24. Ойгензихт В. А. Типичные договорные отношения в гражданском праве: Учеб. пособие. — Душанбе, 1984.
25. Герасимчук С. Система цивільно-правових договорів: стан і перспективи розвитку // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2003. — № 2.

УДК 347.78(091)

М. І. Стреля

ГЕНЕЗИС АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Авторське право займає найважливіше місце в системі майнових і немайнових відносин, регульованих цивільним законодавством. У його основі лежить розумова діяльність людини, що одержує своє зовнішнє вираження в здійсненні дій по створенню нематеріального продукту, використовуваного в особистих і суспільних цілях.

Авторське право, поряд з іншими природними і невід'ємними правами людини, пройшло довгий шлях становлення, ретроспективний аналіз якого допомагає краще зрозуміти аксіологічні характеристики і суб'єктно-об'єктний склад цієї підгалузі цивільного права і перспективи його наступного розвитку.

Процес становлення авторського права є досить складним і багатогранним. Залежно від різних доктринальних підходів і характеристик у ньому можна виділити і простежити найрізноманітніші тенденції і нормативно-правові ас-

пекти. Деякі дослідники пропонують описувати історію авторського права як неухильний процес його експансії, розширення авторських правоспроможностей [1, 17–19]. Більшість же з них говорять про роль авторського права в становленні концепції авторства, більш того, про його вплив на культурні парадигми і шари часу. Історіографія в цьому аспекті акцентує увагу на проблемі походження, джерелах авторського права, що, як прийнято вважати, вперше одержали своє законодавче закріплення в Статуті королеви Анни в 1710 р. В інших випадках мова йде про регулювання в XVI в. друкованої справи за допомогою звичаїв ділового обороту.

У цій статті проводиться історико-правовий і нормативно-правовий аналіз процесів виникнення, становлення і розвитку авторського права до початку періоду міжнародно-правової регламентації охорони авторських прав, що почався з підписанням Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р.

Слід зазначити, що вказана проблематика знайшла своє відображення в наукових працях ряду вітчизняних учених. Однак у науковій літературі цьому напрямкові приділяється недостатня увага, що актуалізує необхідність подальших досліджень і розробок.

Існують свідчення того, що вже 2300 років тому в Афіській республіці особливо виділялося право на захист цілісності літературного твору і заборонялося піддавати його змінам. Оскільки переписувачі й актори досить вільно поводитися з творами знаменитих авторів трагедій, у 330 р. до н.е. був прийнятий закон, відповідно до якого оригінали творів трьох великих класиків підлягали збереженню в офіційному архіві; актори ж повинні були дотримувати офіційного тексту.

Копіювання книг у той час здійснювалося шляхом переписки рукописів, що було тривалим і трудомістким процесом. Такі книги коштували дуже дорого, а число їх було вкрай обмежене. Оскільки було занадто мало грамотних осіб, здатних придбати такий твір, то можна говорити про відсутність конкретного юридичного інтересу в забезпеченні охорони таких творів [2, 27].

Винахід Гутенбергом у середині XV в. способу друкарства рухливими літерами, що забезпечує прекрасну якість печаті, і відкриття гравірувальної техніки привели до радикальних змін в інтелектуальному світі. Ці відкриття ознаменували кінець епохи рукописних книг, що тривала двадцять сторіч (з V в. до н. е. до XV в. н. е.), і дозволили налагодити масове і дешеве виробництво, відтворення, а отже, і поширення книг.

Можливість використання твору перестала залежати від особистості його автора. Саме в той момент об'єктивно виникла необхідність врегулювання авторського права на відтворення, хоча пройшло ще кілька сторіч, перш ніж таке регулювання здобуло свої нинішні риси. Спочатку з'явилися привілеї. Їхнє виникнення було прямо пов'язане з трудомістким процесом книговидання. З огляду на дорожнечу типографських верстатів і матеріалів, власник друкарні не був гарантований від ризику втрат, і проходило досить багато часу, перш ніж йому вдавалося окупити свої витрати за рахунок продажу книг. Тому власни-

ки друкарень вимагали охорони своїх витрат від конкуренції власників інших друкарень, що займалися передрукуванням уже випущених у світ книг. Ці вимоги і задовольнялися шляхом надання привілеїв на видання книг.

Такі привілеї фактично були монопольним правом на здійснення діяльності по виробництву і поширенню друкованої продукції, яке уряд надавав видавцям і книгопродавцям на певний строк, за умови, що ті діставали відповідну згоду цензури. Одні з перших згадувань про привілеї належать до періоду Венеціанської Республіки. Збереглися документи про те, що в 1469 р. привілеї були надані терміном на п'ять років Жану де Спіре, що заснував друкарню на території Венеціанської Республіки [2, 29].

Скасування системи привілеїв ознаменувало народження авторського права в сучасному аксіологічному вигляді і, отже, початок народження профільного законодавства. Основні події навколо цього розгорнулися в Англії в результаті діяльності Дж. Локка, які мали істотний вплив на формування ліберальної ідеології в теорії держави, загальної філософії, етиці і політичному навчанні.

Незважаючи на лютий опір видавців і книгопродавців, проект, поданий ним у 1709 р. Палаті Общин, був прийнятий у 1710 р. і став відомий як «Статут королеви Анни». Цей закон прийшов на зміну довічному праву копірайта (copyright), яке було затверджено на підставі королівського привілею від 1557 р., дарованого компанії видавців і книгопродавців (Stationers' Company), яка одержала в результаті монопольне право на публікацію книг у країні. Замість цього феодального привілею закон уперше визнавав виключне право авторів публікувати книги в будь-якій кількості екземплярів (copyright).

Правова охорона авторських прав, яка міститься в Статуті, була обумовлена дотриманням ряду формальностей, а саме: реєстрацією назви твору в Stationers' Company (раніше такий запис повинен був вчинятись від імені одного з членів цієї корпорації) і депонуванням дев'яти екземплярів твору для різних університетів і бібліотек. Внесення до реєстру фактично і нормативно означало презумпцію власності. Неопублікований твір і можливі права, що стосуються особистості авторів, продовжували охоронятися загальним (прецедентним) правом.

У 1833 р. в Англії був прийнятий також «Dramatic Copyright Act» (Закон про авторське право стосовно творів драматургії), що визнавав приналежність авторіві права публічного представлення і виконання. Згодом були прийняті закони, що регулюють охорону художніх (1862) і музичних (1882) творів.

Однак не тільки Англія виступала законодавицею мод в авторському праві. Указ Карла III Іспанського, виданий у 1763 р., діяв до 1834 р. У ньому передбачалося, що винятковий привілей друкувати добуток надається тільки його авторіві і що ні при яких обставинах він не може надаватися якій-небудь конгрегації світського або церковного характеру. Привілеї, надані авторам книг, не припинялися після їхньої смерті, а переходили до їх спадкоємців (якщо мова не йшла про громади або кріпаків) [2, 32].

Вирішальний поворот у підході до визначення природи права на результати інтелектуальної діяльності був здійснений наприкінці XVIII в. зусиллями фран-

цузьких філософів-просвітителів, у число яких входили Вольтер, Дідро, Гельвецій, Гольбах, Руссо. Опираючись на теорію природного права, що панувала в той час, на право власності, вони проголосили, що це право на створений результат творчої діяльності належить його авторові — творцеві літературного або художнього твору і технічного нововведення, але не видавцю, промисловцю або торговцю. Дане право виникає із самої природи творчої діяльності людини й існує незалежно від визнання цього права державною владою [3, 17–19].

Визнання індивідуального права автора на охорону твору остаточно затвердилось наприкінці XVIII в. на основі законодавства, прийнятого в Сполучених Штатах Америки і у Франції.

У США в період 1783–1790 рр. різні штати прийняли спеціальні закони в цій галузі (Закон штату Массачусетс від 17 березня 1789 р.). Відповідно до Конституції 1787 р. (ст. I, розд. 8, гл. 8) Конгрес США одержав право «заохочувати розвиток наук і ремесел, забезпечуючи на певний строк авторам і винахідникам виключне право на їхні твори (Writings) і відкриття».

Перший федеральний закон про *copyright* (копірайт, авторське право), обнародований в 1790 р. на цій основі, установлює захист книг, а також сухопутних або морських карт. Визначено 14-літній термін дії *copyright*, поновлюваний після закінчення першого періоду в тому випадку, якщо автор ще живий і за умови виконання реєстраційних формальностей.

Зразком для північноамериканської системи послужила англійська модель. Федеральним актом по авторському праву («Federal Copyright Act») у всій країні встановлювалася єдина система юридичного захисту опублікованих творів, що не торкається режимів, які передбачаються в окремих штатах. Неопубліковані твори залишалися лише під захистом режимів у рамках загального права (*common law*), установлюваних штатами.

У Франції Установчі збори ухвалили з 4 серпня 1789р. скасувати всі привілеї приватних осіб, міст, провінцій і орденів, включаючи привілеї, надані авторам і видавцям.

По закінченні революції Установчі збори прийняли декрет у редакції 13 і 19 січня 1791 р., що надав творцям драматичних творів право на їх постановку, порівнявши його із правом власності, протягом усього терміну життя автора і ще 5 років на користь його спадкоємців і правонаступників. Пізніше, декретами від 19 і 24 липня 1793 р., було поширено захист на авторів літературних і художніх творів, гарантовано їм виключні права на їхнє розповсюдження і продаж протягом всього життя і ще 10 років на користь їх спадкоємців і правонаступників.

Практично Статут королеви Анни, а також, у відомих аспектах, *copyright* у Сполучених Штатах Америки, урочисто визнаний Конституцією 1787 р., були обумовлені насамперед необхідністю регулювання конкуренції між видавцями (*publishers*). Революційні закони Франції, що засновують літературну «власність», зробили творця твору центральним об'єктом захисту, зв'язавши тим самим, крім іншого, термін захисту з тривалістю життя автора, тоді як відповідно до англосаксонської системи, щонайменше в ту епоху, конкретна

охорона виникала з факту публікації (графічне видання роботи), і з цього моменту починь діяти правовий захист, а охорона неопублікованого твору (і відповідно захист деяких особистих прав) залишалася прерогативою звичайного права [4, 34–36].

Визнання авторського права як права власності усталилося в першій половині XIX в. завдяки загальним законам, які були прийняті в континентальній частині Європи і які встановлювали право автора на відтворення, театральні постановки і публічні вистави, правда, на обмежений період часу і при виконанні формальностей і дотриманні умов, необхідних для використання і здійснення цього права (у даному випадку мова йде про системи привілеїв).

Проведені в Німеччині на основі філософської концепції Канта дослідження в галузі авторського права як права, пов'язаного з особистістю творця твору, зробили вирішальний вплив на розвиток у континентальній Європі авторського права, зокрема особистого немайнового права [5, 38–39].

Після того як протягом XVIII в. у багатьох країнах були прийняті основні закони, авторське право ввійшло в національні конституції, потрапивши до переліку основних прав людини. Завдяки цьому судові установи, які відстоюють концепцію природних прав і норм міжнародного права, що впливають з них, у цій сфері, — які можуть і повинні визнаватися без будь-якого іншого обов'язкового регулювання — змогли забезпечити реалізацію авторських прав ще до прийняття конкретного закону в цій галузі.

Нарешті, у XX в. авторське право одержало загальне визнання як одне з природних і особистих прав людини.

Міжнародна охорона авторського права почала встановлюватися за допомогою різних засобів: а) обопільних умов; б) включення в національні закони норм, що охороняють іноземні твори за умови взаємності, і, нарешті, в) великих багатобічних конвенцій, включаючи насамперед Бернську конвенцію, підписану в 1886 р., яка неодноразово змінювалася (останній раз у 1971 р.), а потім Всесвітню конвенцію, підписану у Женеві в 1952 р., зі змінами 1971 р. Ці дві конвенції є помітними віхами в історії розвитку авторського права.

Наступні перегляди Бернської конвенції, що торкалися авторських і суміжних прав, продовжували удосконалювати міжнародну систему охорони авторського права у світлі постійного технологічного прогресу [5, 38–39].

Резюмуючи, слід зазначити, що, незважаючи на те, що окремі фрагменти нормативної регламентації авторського права мають порівняно довгу історію, свою нинішню якість цільного юридичного явища, що забезпечує охорону інтересів творців і користувачів творів літератури і мистецтва, воно знайшло не раніше середини XIX в. Більш того, лише в 1911 р. з'явився перший акт законодавства, що має необхідний ступінь концептуального пророблення й адекватний понятійний апарат: мова йде про перший британський закон «Про авторське право». Іншим важливим досягненням Закону 1911 р. було те, що він анулював десятки нормативних актів, які регулювали авторсько-правові відносини на той час, а також скасував особливе авторське право на неопубліковані твори, яке визнавалося судами загального права. Відтепер засновувався єди-

ний правовий режим для творів певних видів, як обнародуваних, так і необнародуваних, у тому числі і для таких, що не підлягали захисту раніше, таких як твори архітектури, звукозапису і кіно. У більшості випадків твори охоронялися протягом всього життя автора і 50 років після його смерті. Крім того, Закон 1911 р. скасував усі правила, що належать до дотримання формальностей (зокрема, вимогу про реєстрацію твору у видавничій компанії). Сфера дії авторського права розширилася за рахунок включення в нього перекладів, переробки і «відтворення в матеріальній формі» [6, 65].

Вершиною міжнародної регламентації права на культуру й авторські права стало їх визнання в прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р. Загальною декларації прав людини.

Література

1. Савельева И. В. Защита авторских и смежных прав по законодательству России. — М., 2002.
2. Липчик Д. Авторское право и смежные права. — М., 2002.
3. Мозолин В. П. Право на результаты интеллектуальной деятельности // Lex Russica. — 2006. — № 2. — С. 17–19.
4. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. — М., 2004.
5. Альохіна Л. А. Еволюція авторського права // Історія держави і права. — 2006. — № 9. — С. 38–39.
6. Бешля Л., Шермап В. Право интеллектуальной собственности. — С.Пб., 2004.

УДК 347.214(477)

І. В. Ткаченко

СУЧАСНІ ПИТАННЯ ПОДІЛУ МАЙНА НА НЕРУХОМЕ ТА РУХОМЕ

Після проголошення незалежності України у 1991 році наша країна взяла курс на побудову правової держави, однією з ознак якої є ринкова економіка. У зв'язку з цим, сфера економічних відносин України зазнала кардинальних змін.

Зміни в економіці, які виражалися у трансформації планової економіки у ринкову, супроводжувалися прийняттям нормативної бази, що відповідає потребам життя держави. Так з'явилися закріплені на законодавчому рівні інститути приватної власності, підприємницької діяльності, фондового ринку, ринку нерухомого майна тощо.

На даному етапі становлення ринкової економіки можна спостерігати стрімкий розвиток ринку нерухомості. Це обумовлюється тим, що інститут нерухомого майна є основою будь-якої державності; жодне організоване суспільство не обходиться без нерухомості — важливої частини товаровиробничих відносин та майнового обороту.

Цивільне законодавство України вперше за часів революції 1917 року закріпило поняття «нерухомого майна» («нерухомої речі»), а також порядок реє-